

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Wydział Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej
Obserwatorium Astronomiczne

Magdalena Styczeń

Nr albumu: 2011122990

**Zastosowanie promieniowania
kosmicznego do kalibracji czasowej
detektora J-PET**

Praca licencjacka
na kierunku Astronomia

Praca wykonana pod kierunkiem
Dr Eryk Czerwiński
Zakład Doświadczalnej Fizyki Cząstek i jej Zastosowań

Kraków 2018

Spis treści

1	Abstrakt	2
2	Promieniowanie kosmiczne	3
2.1	Pochodzenie	3
2.2	Rozkład kątowy	4
2.3	Możliwe zastosowanie	4
3	Kalibracja czasowa detektora J-PET	5
3.1	Tomograf J-PET	5
3.2	Idea kalibracji	5
4	Wyniki symulacji	7
4.1	Opis programu	7
4.2	Otrzymane wyniki	11
4.3	Weryfikacja uzyskanych wyników	14
5	Podsumowanie	17
6	Dodatek	17
7	Literatura	23

1 Abstrakt

Celem pracy było wykonanie symulacji przelotu promieniowania kosmicznego przez układ detekcyjny J-PET do wyznaczenia krotności zdarzeń z poszczególnymi scyntylatorami w zależności od ich orientacji.

Dla $5 \cdot 10^6$ wygenerowanych zdarzeń uzyskano wyniki ukazujące największą liczbę krotności dwukrotnych i trzykrotnych. Wyższe krotności zdarzeń odnotowano w scyntylatorach bliskich położeniu horyzontalnemu. Przy założeniu stuprocentowego prawdopodobieństwa reakcji promieniowania kosmicznego ze scyntylatorem pokazano, że dla krotności większych od jeden, są scyntylatory, przez które przelelatuje do 0.61% rejestrowanego promieniowania kosmicznego.

Otrzymane rezultaty będą pomocne przy kalibracji czasowej detektora J-PET umożliwiając dokładniejsze oszacowanie prawdopodobieństwa zajścia danej koincydencji.

Abstract

The aim of the study was to simulate the passage of cosmic radiation through the J-PET detection system in order to determine the multiplicity of events with individual scintillators depending on their orientation.

Results obtained for 10^6 generated events show double and triple multiplicity as most common ones. Higher multiples were noted in scintillators oriented more horizontally. Assuming a 100% probability of the reaction of the cosmic radiation with the scintillator, it has been shown that for multiples greater than one, there are scintillators through which up to 0.61% of the recorded cosmic radiation passes.

The obtained results will help in the time calibration of the J-PET detector, enabling a more accurate estimation of the probability of a given coincidence occurring.

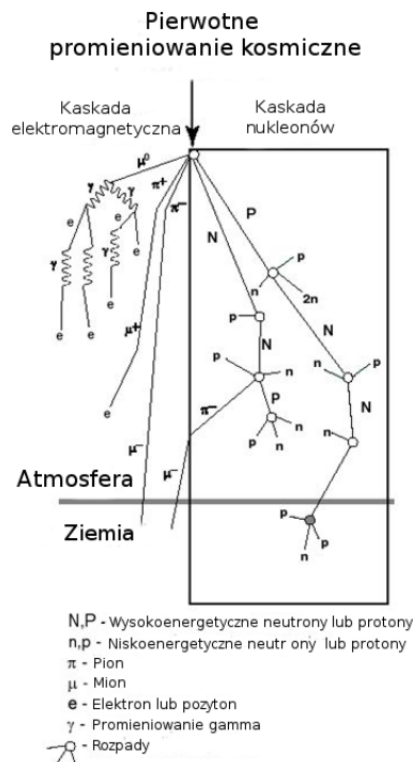
2 Promieniowanie kosmiczne

W rozdziale tym przedstawiono mechanizmy powstawania pierwotnego i wtórnego promieniowania kosmicznego w atmosferze ziemskiej, a także sposoby wykorzystywania tego zjawiska.

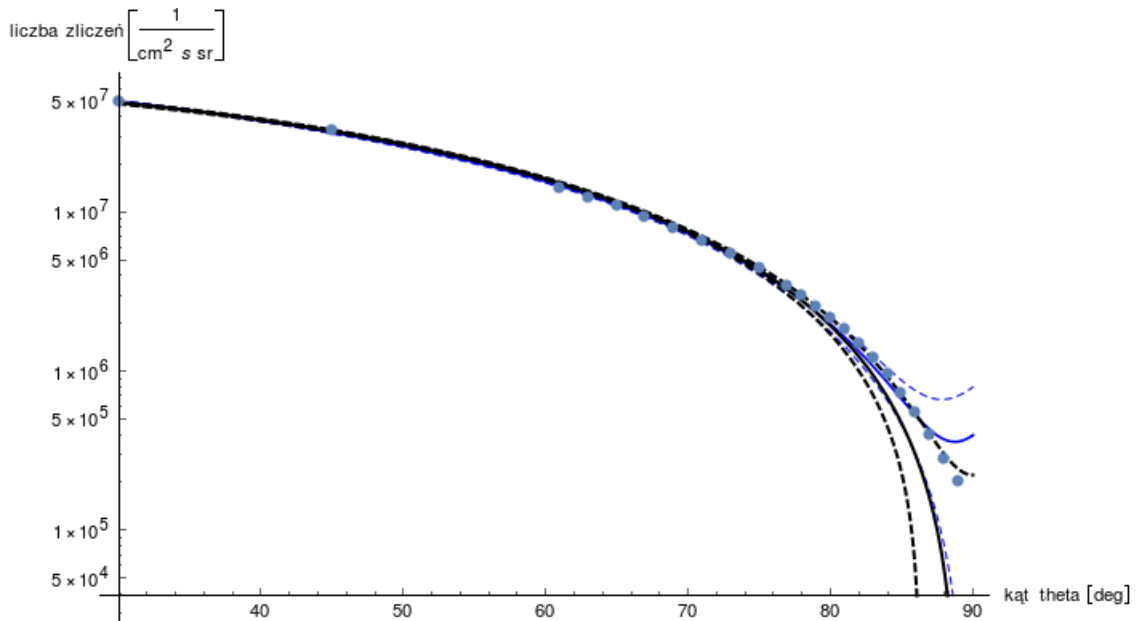
2.1 Pochodzenie

Promieniowaniem kosmicznym określane są cząstki pochodzące między innymi z wybuchu supernowych, aktywnych galaktyk oraz kwazarów. Pierwotne promieniowanie kosmiczne to strumień wysokoenergetycznych cząstek docierających do atmosfery i reagujących z jej atomami. Następstwem tego zjawiska jest powstanie strumienia cząstek wtórnych, tzw. kaskady (Rysunek 1).

Promieniowanie kosmiczne składa się głównie z mionów pochodzących z rozpadu wtórnego pionów i kaonów (Równania 1 i 2). Miony są najbardziej rozpowszechnionymi, naładowanymi cząstkami docierającymi do poziomu morza, a nawet niżej. Stanowią one około 71% cząstek docierających do powierzchni Ziemi. Na pozostałe 29% składają się elektrony oraz 1% nukleonów [1].

Rysunek 1: Rozpad promieniowania pierwotnego na wtórne. Grafikę zaadaptowano z pracy [6].

Rysunek 2: Punkty odpowiadają danym eksperymentalnym [2]. Czarna gruba linia przedstawia dopasowanie funkcji typu $N(\theta) = A + B\cos^2\theta$, natomiast cienka niebieska linia odpowiada użytemu w tej pracy przybliżeniu wielomianem 3 stopnia (Równania 8 i 7). Linie przerywane wyznaczają zakres niepewności każdego z dopasowań.

2.2 Rozkład kątowy

Do pomiaru mionów wykorzystuje się różne metody detekcji i pomiaru spektrum energetycznego i kąowego [2]. W kierunku wertykalnym dociera zdecydowanie więcej cząstek niż w kierunku horyzontalnym, co spowodowane jest znaczącą różnicą grubości atmosfery. Zależność liczby mionów docierających do Ziemi od kąta padania θ można w przybliżeniu określić funkcją $\cos^2\theta$, co przedstawiono na Rysunku 2.

2.3 Możliwe zastosowanie

Promieniowanie kosmiczne jest wykorzystywane między innymi do kalibracji czasowej detektorów. Przykładem takiego zastosowania jest kalibracja detektora pikselowego w układzie detekcyjnym ATLAS w CERNie [3].

Elektrony pochodzące z promieniowania kosmicznego są wykorzystywane do kalibracji detektora Cherenkov Telescope Array (CTA), który jest teleskopem przeznaczonym do wykrywania i analizowania wysokoenergetycznego promieniowania gamma. Wyznaczana tutaj jest względna skala energii [4].

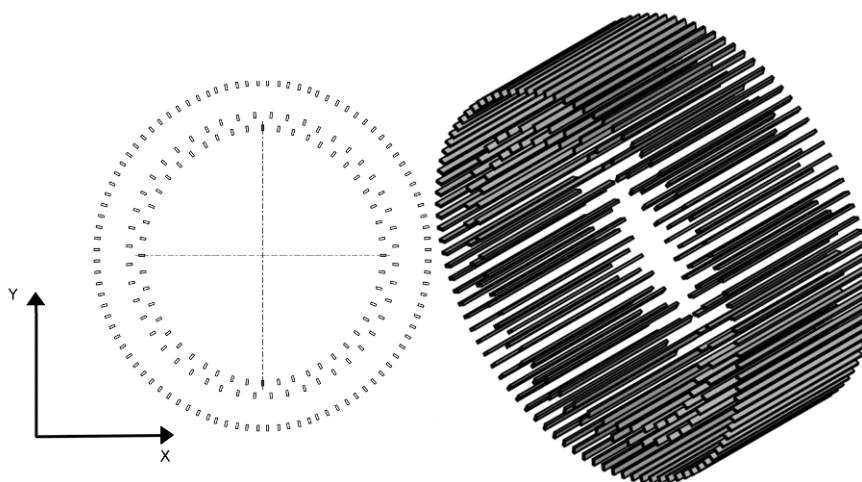
Możliwym zastosowaniem dla promieniowania kosmicznego jest również wykorzystanie go do ciągłego monitorowania i prób przewidywania niebezpiecznych sytuacji dla cywilizacji. Łącząc dane z satelit oraz promieniowania kosmicznego można otrzymać ciągłą informację o sytuacji elektromagnetycznej i intensywności promieniowania w przestrzeni międzyplanetarnej oraz w pobliżu Ziemi, dokładniej w jej magnetosferze. Otrzymywane dane służą do przewidywania burz geomagnetycznych, znacznych wzrostów promieniowania, możliwych zmian środowiska związanych z nagłymi i niezwykle energetycznymi rozbłyskami na Słońcu, a nawet dostarczaniu informacji o wybuchach supernowych [5].

3 Kalibracja czasowa detektora J-PET

Rozdział ten zawiera podstawowe informacje dotyczące budowy detektora J-PET oraz propozycję zastosowania promieniowania kosmicznego do jego kalibracji czasowej.

3.1 Tomograf J-PET

Tomograf J-PET ma być wykorzystywany między innymi do obrazowania medycznego oraz, w dziedzinie badań podstawowych, do testowania symetrii dyskretnej. Składa się ze 192 scyntylatorów umieszczonych w 3 warstwach tak, jak zostało to przedstawione na Rysunku 3. Szczegółowe dane zawiera Tabela 1.

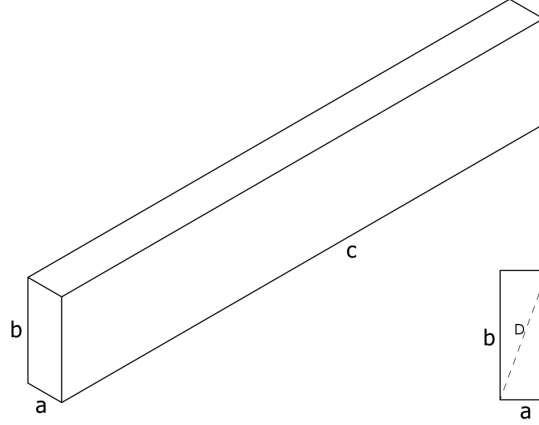
Rysunek 3: Rozmieszczenie scyntylatorów w detektorze. Wymiary scyntylatorów przedstawione są na Rysunku 4.

Tabela 1: Rozmieszczenie scyntylatorów w detektorze J-PET oznaczonych indeksem i gdzie $i=0,1,2,\dots,n-1$, a n jest liczbą scyntylatorów w danym segmencie [9].

Warstwa	Liczba scyntylatorów	Odległość od centrum	Kąt przesunięcia
I	48	42.50 [cm]	$7.5 \cdot i$ [deg]
II	48	45.75 [cm]	$7.5 \cdot i + 3.75$ [deg]
III	96	57.50 [cm]	$3.75 \cdot i + 1.875$ [deg]

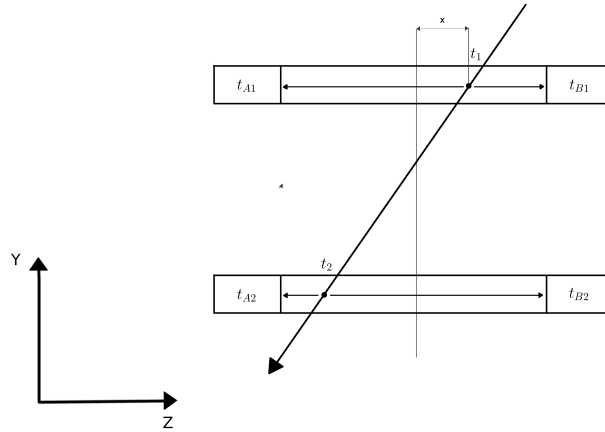
3.2 Idea kalibracji

Idea kalibracji czasowej opiera się na porównaniu zmierzonego czasu przelotu mionu promieniowania kosmicznego między dwoma scyntylatorami z obliczonym czasem przelotu wyznaczonym na podstawie znanego położenia obu detektorów oraz średniej prędkości mionów (Rysunek 5). Scyntylatory są zakończone fotopowielaczami rejestrującymi zdarzenie, którym jest trafienie mionu. Fotopowielacze dostarczają informacji o czasie potrzebnym na dotarcie impulsu do końców

Rysunek 4: Wymiary pojedynczego scyntylatora: $a = 0.7$ cm, $b = 1.9$ cm, $c = 50$ cm.

elementów. Informacja ta pozwala na dokładne określenie punktów trafienia w obu scyntylatorach i różnicy czasu pomiędzy tymi zdarzeniami (Równania 3 i 4). Dysponując informacją o odległości pomiędzy trafionymi elementami detektora oraz miejscu uderzenia wzór 3, a także średnią prędkością cząstek można obliczyć oczekiwany czas przelotu t^{sr} . Z drugiej strony dostępny jest również zmierzony czas przelotu t^{exp} . Porównanie obu wartości (Δt) pozwala wyznaczyć ewentualne przesunięcia czasowe w detektorze [7] [8].

Rysunek 5: Przykład zarejestrowanego zdarzenia do wykorzystania w procesie kalibracji czasowej.

$$x_i = \frac{v}{2}(t_{Ai} - t_{Bi}) \quad (3)$$

$$\Delta t_i = \frac{(t_{Ai} + t_{Bi})}{2} - \frac{L}{2v} \quad (4)$$

$$t_{ij}^{exp} = t_j - t_i \quad (5)$$

$$\Delta t = t_{12}^{exp} - t_{12}^{sr} \quad (6)$$

4 Wyniki symulacji

Przedmiotem pracy jest wykonanie symulacji przelotu promieniowania kosmicznego przez detektor J-PET w celu wyznaczenia liczby spodziewanych koincydencji. Umożliwia to określenie, czy przedstawiona idea kalibracji może być wykorzystana w praktyce. Symulacja została przeprowadzona przy jednoczesnym spełnieniu obu poniższych założeń:

1. Każdy mion promieniowania kosmicznego przechodzący przez scyntylator jest rejestrowany przez detektor z prawdopodobieństwem 100%.
2. Liczba mionów promieniowania kosmicznego przechodząca przez pojedynczy scyntylator jest proporcjonalna jedynie do pola rzutu tego scyntylatora na płaszczyznę normalną do kierunku wertykalnego.

4.1 Opis programu

Wygenerowane zostały punkty z rozkładu jednorodnego oraz kierunki przelotu promieniowania kosmicznego zgodnie z rozkładem opisanym Równaniem 7. Sam rozkład został przybliżony wielomianem (Równanie 8), w celu łatwiejszej symulacji zdarzeń. Dopasowanie rozkładów 7 i 8 pokazane jest na Rysunku 2. W płaszczyźnie horyzontalnej jest on jednorodny, natomiast w kącie θ jest on zgodny z rozkładem docierającego do powierzchni ziemi promieniowania.

$$Z(\theta) = -25380 + 64915684 \cos^2 \theta \frac{1}{cm^2 sr} \quad (7)$$

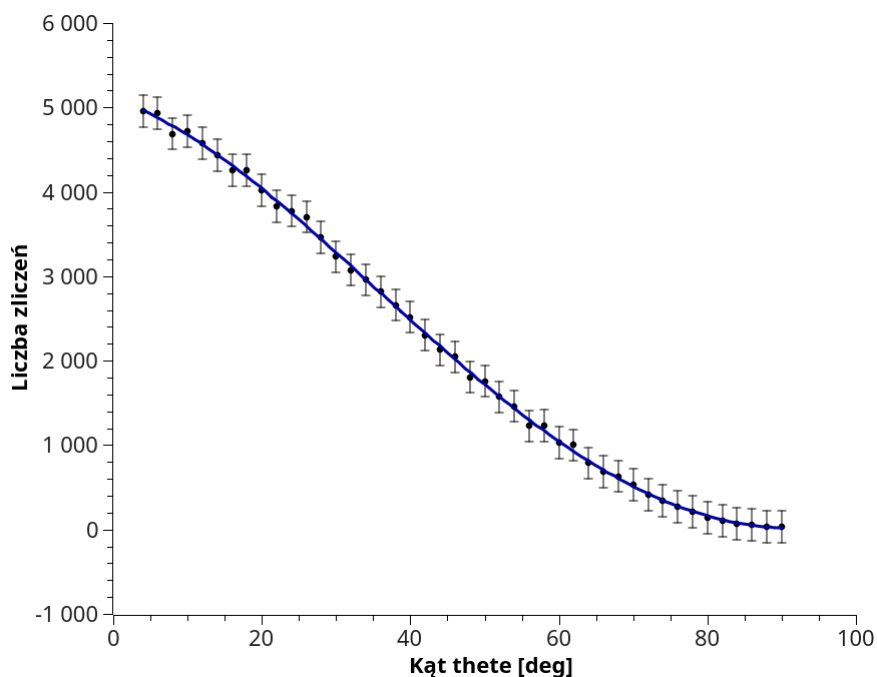
$$Y(\theta) = 78987483 - 630481 \theta - 15940 \theta^2 + 147.36 \theta^3 \frac{1}{cm^2 sr} \quad (8)$$

Symulowany jest rozkład dany równaniem 8. Przy wygenerowanych 10^5 punktów, prezentuje się on jak na Rysunku 6. W celu weryfikacji działania programu dopasowano wielomian do wygenerowanego rozkładu (Tabela 2).

Tabela 2: Współczynniki znormalizowanego wielomianu postaci Ax^3+Bx^2+Cx+D , wraz z błędami.

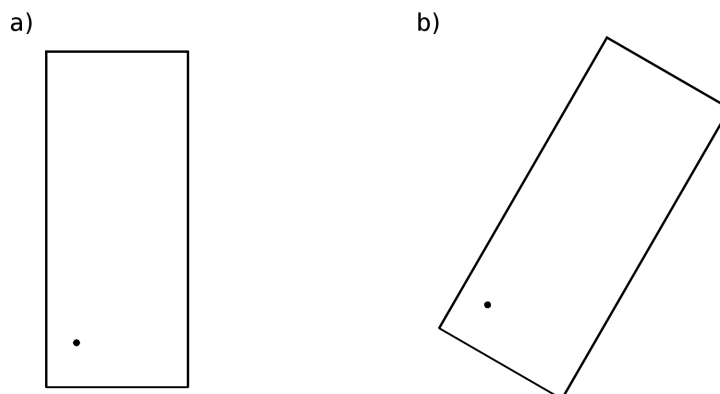
Współczynnik	Wielomian użyty do generowania	Wielomian dopasowany
$A \frac{1}{scm^2 sr}$	$4.76 \cdot 10^{-8}$	$5.070(73) \cdot 10^{-8}$
$B \frac{1}{scm^2 sr}$	$-5.14 \cdot 10^{-6}$	$-5.50(38) \cdot 10^{-6}$
$C \frac{1}{scm^2 sr}$	$-2.04 \cdot 10^{-4}$	$-1.96(13) \cdot 10^{-4}$
$D \frac{1}{scm^2 sr}$	$2.55 \cdot 10^{-2}$	$2.55(13) \cdot 10^{-2}$

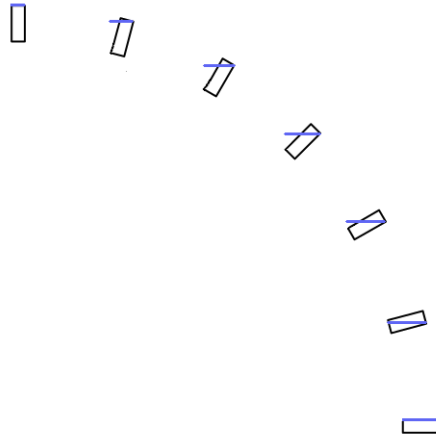

Rysunek 6: Widmo generowanego promieniowania (punkty) wraz z dopasowaniem wielomianu (linia).

Rozkład promieniowania kosmicznego dany jest na cm^2 płaskiej powierzchni, czego uwzględnienie jest konieczne przy symulowaniu promieniowania. Generowanych jest sześć wartości: określające punkt (id scyntylatora oraz współrzędne X i Y), kierunek promieniowania kosmicznego (θ zgodny z zadanym wielomianem - odległość zenitalna, kąt ϕ - długość azymutalna) oraz losowa liczba z przedziału $[0,1]$. Początkowo generowane jest id rozpatrywanego scyntylatora, następnie generowany punkt (x,y) w obrębie pola powierzchni pojedynczego elementu umieszczonego tymczasowo w początku układu współrzędnych. Każdemu id scyntylatora przypisany jest promień oraz kąt obrotu, więc możliwe jest przesunięcie i obrót wygenerowanego punktu (Rysunek 7).

Rysunek 7: Podpunkt a) przedstawia wygenerowany punkt w detektorze dla danego promienia, b) obrazuje obrócony detektor o odpowiedni kąt w zależności od wcześniej wygenerowanego id.

Rysunek 8: Powierzchnia scyntylatorów w rzucie od góry oznaczona niebieskim kolorem.

Ze względu na generowanie punktów z rozkładu jednorodnego, chcąc uwzględnić efekt ilości promieniowania na powierzchnię, wybierane są punkty w scyntylatorach z prawdopodobieństwem proporcjonalnym do ich powierzchni w rzucie z góry (Rysunek 8). Ponieważ efektywna długość scyntylatora jest stała, pole rzutu jest proporcjonalne do efektywnej szerokości.

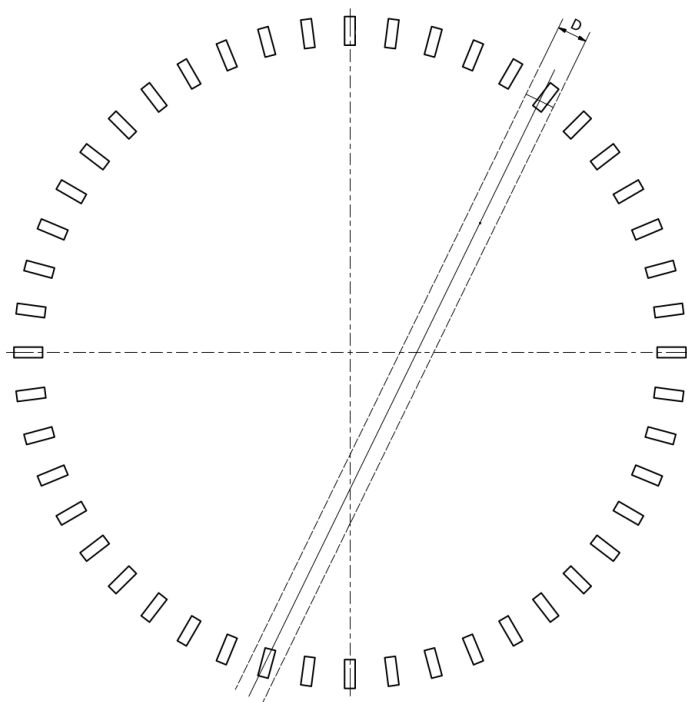
Wykorzystując wygenerowane współrzędne (x, y) oraz kąt θ możliwe jest wyznaczenie prostej odpowiadającej trajektorii przelotu cząstki. W celu przyspieszenia symulacji, wyszukiwanie trafionych scyntylatorów odbywa się jedynie w zakresie umożliwiającym mionowi trafienie w element detektora w płaszczyźnie XY. Zakresem tym jest przekątna jednego scyntylatora (Rysunek 4 i 9). Wyznaczenie potencjalnego zakresu trafienia optymalizuje pracę programu, ponieważ nie jest konieczne porównywanie trajektorii mionu z położeniem każdego elementu detektora. Ponieważ tor cząstki przechodzącej w obszarze scyntylatorów w płaszczyźnie XY nie musi przecinać scyntylatora w płaszczyźnie YZ, niezbędne jest wykonanie testu w obu płaszczyznach.

Etapy sprawdzenia czy mion o danej trajektorii trafia w scyntylator:

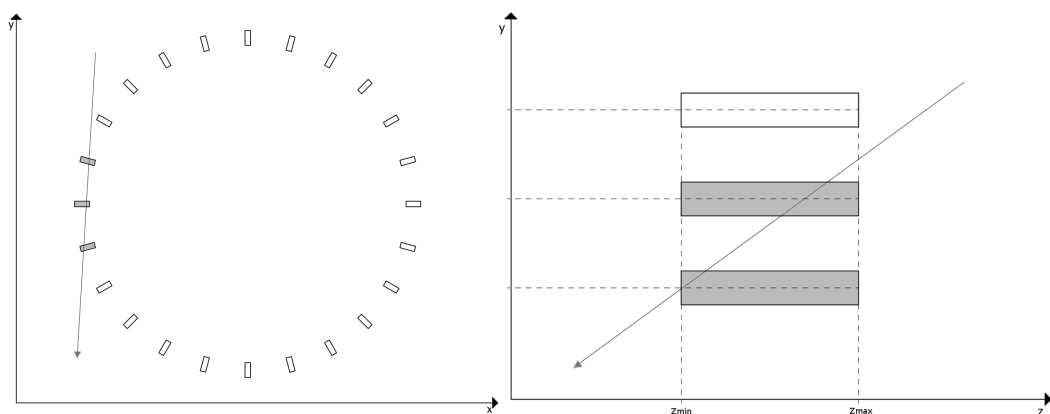
- potencjalny obszar trafienia (Rysunek 9);
- test w płaszczyźnie XY (Rysunek 10);
- test w płaszczyźnie ZY (Rysunek 10).

Rejestrowana jest liczba trafień cząstek promieniowania kosmicznego w danych scyntylatorach.

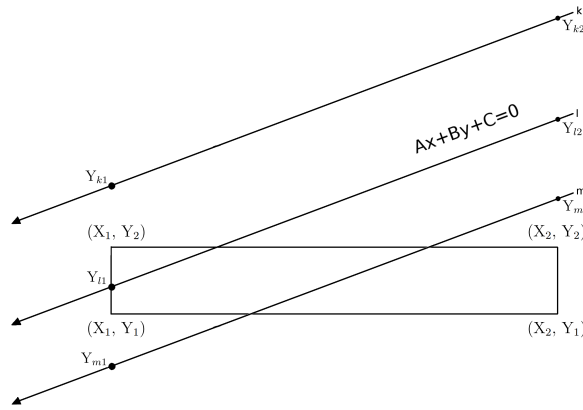
Trafienie w scyntylator (w płaszczyźnie XY lub YZ) oznacza przecięcie trajektorii mionu z prostokątem (scyntylatorem) w przestrzeni dwuwymiarowej (Rysunek 11). Test polega na podstawieniu współrzędnych początku i końca scyntylatora (X_1, X_2) wierzchołków do równania prostej, a następnie weryfikacji, czy istnieje co najmniej jedna mniejsza i większa wartości Y obliczona z równania prostej od wartości Y_i każdego z czterech wierzchołków.

Rysunek 9: Przekrój detektora wraz z wstępnym zakresem akceptacji zdarzenia.

Rysunek 10: Po lewej stronie: test w płaszczyźnie XY. Po prawej: test w płaszczyźnie YZ. Trafione scyntylatory zaznaczono na szaro.

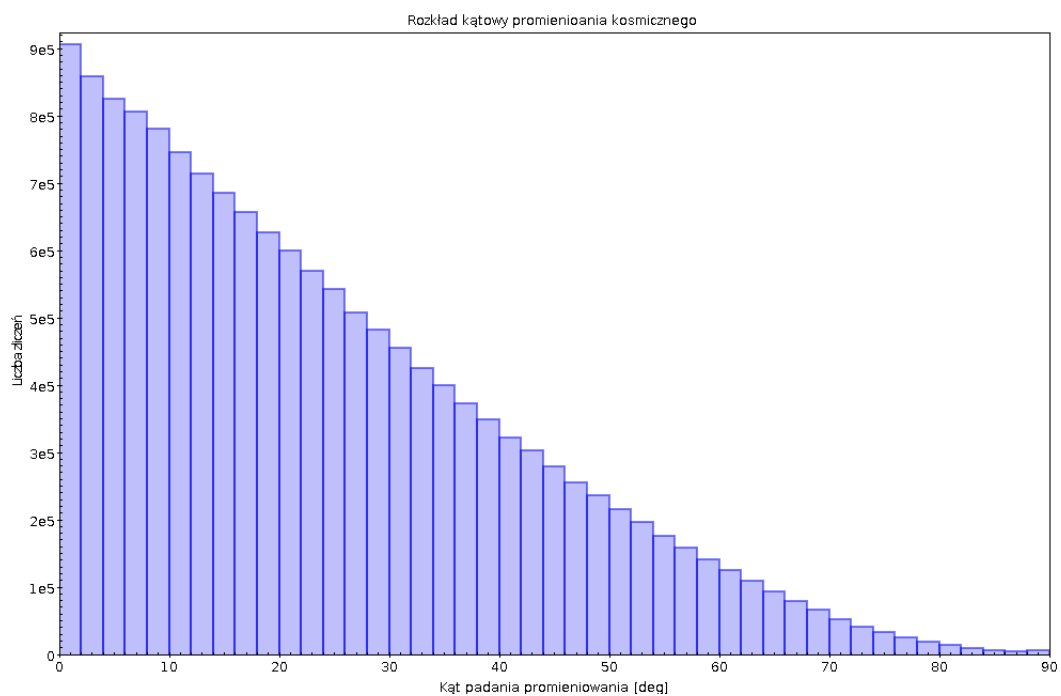

Rysunek 11: Promienie l oraz m przecinają scyntylator ponieważ odpowiednio $(Y_{l1} < Y_2 \wedge Y_{l2} > Y_2)$ oraz $(Y_{m1} < Y_1 \wedge Y_{m2} > Y_1)$.

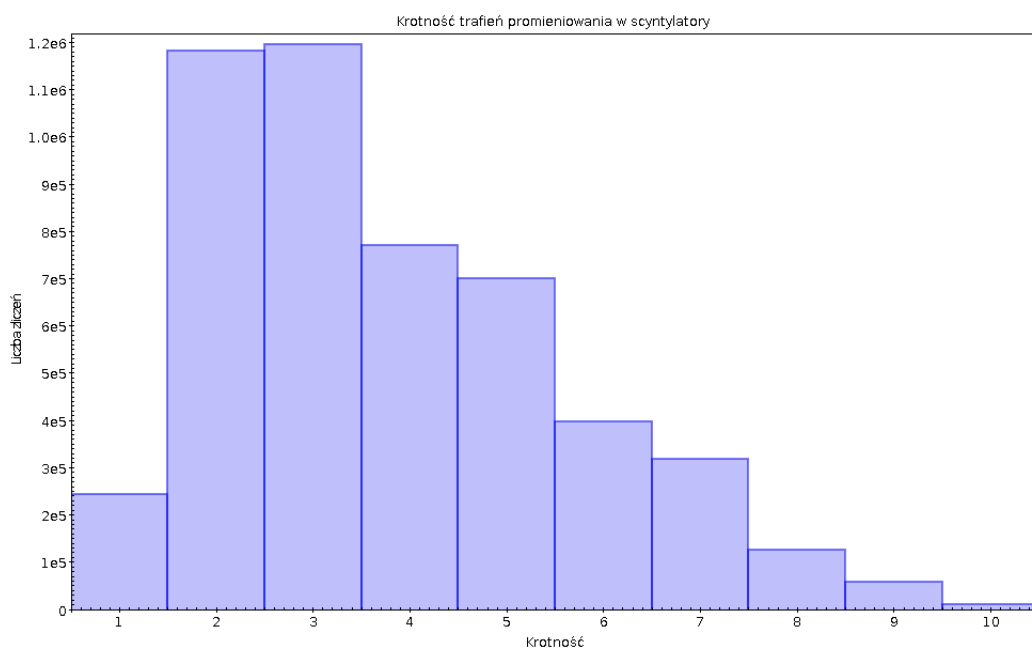
4.2 Otrzymane wyniki

Zgodnie ze schematem przedstawionym w poprzednim podrozdziale wygenerowano $5 \cdot 10^6$ promieni kosmicznych przechodzących przez detektor J-PET.

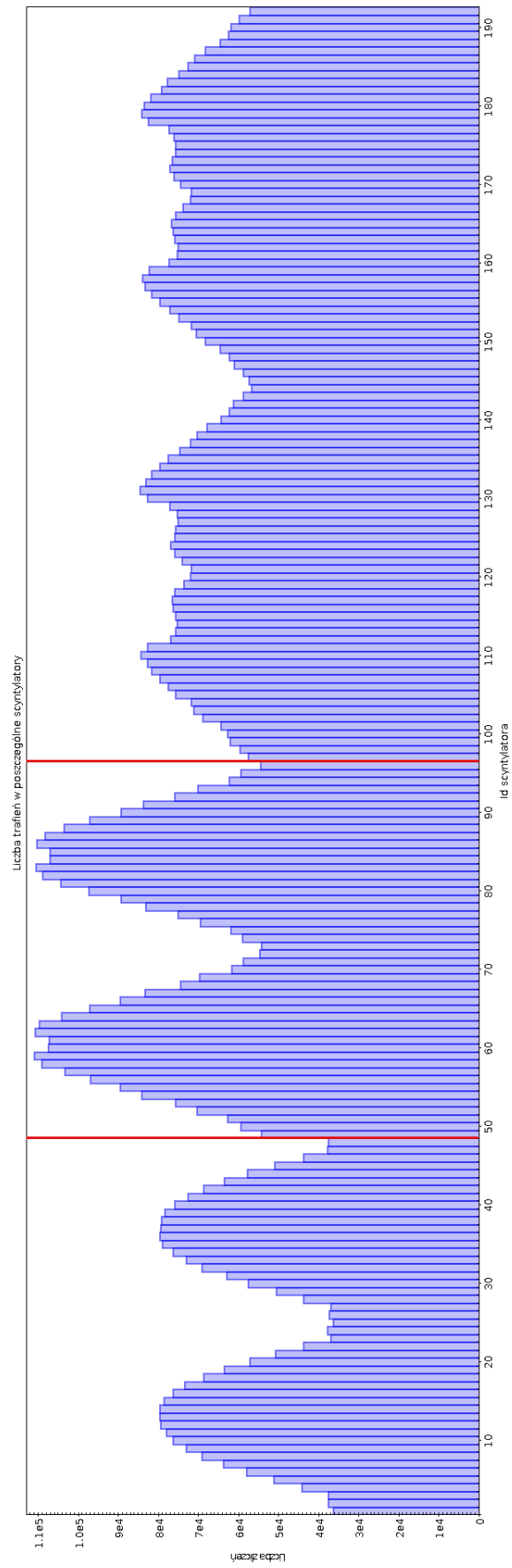
Wygenerowany rozkład kątowy promieniowania kosmicznego jest przedstawiony na Rysunku 12. Następnie wyznaczono krotności scyntylatorów trafionych przez wygenerowane promieniowanie (Rysunek 13). Biorąc pod uwagę stosunkowo duże pokrycie scyntylatorów w płaszczyźnie XZ (Rysunek 3) istnieje małe prawdopodobieństwo przelotu promieniowania tylko przez jeden z detektorów, co jest widoczne dla krotności 1 na Rysunku 13. Zdarzenia, dla których krotności trafień scyntylatorów są większe niż 9, stanowią jedynie 0.18 % wygenerowanych zdarzeń. Rysunek 15 przedstawia rozkład liczby wygenerowanych punktów w poszczególnych scyntylatorach. Rozkład liczby trafionych scyntylatorów przedstawiony został na Rysunku 14. Widoczny jest spadek liczby trafień dla scyntylatorów ustawionych wertykalnie w płaszczyźnie XY. Ponieważ potencjalna kalibracja czasowa detektora w oparciu o promieniowanie kosmiczne zależy od koincydencji sygnałów od dwóch lub więcej scyntylatorów, rozkłady liczby zliczeń dla poszczególnych krotności zostały przedstawione w Dodatku (Rysunki 21-25). Na podstawie uzyskanych wyników oszacowano, że scyntylator z najmniejszą liczbą zliczeń dla krotności większych niż 1 rejestruje 0.61 % całego promieniowania przechodzącego przez elementy detektora J-PET. Jest to zatem maksymalny odsetek promieniowania kosmicznego rejestrowanego przez ten detektor, który może być wykorzystany do kalibracji czasowej.

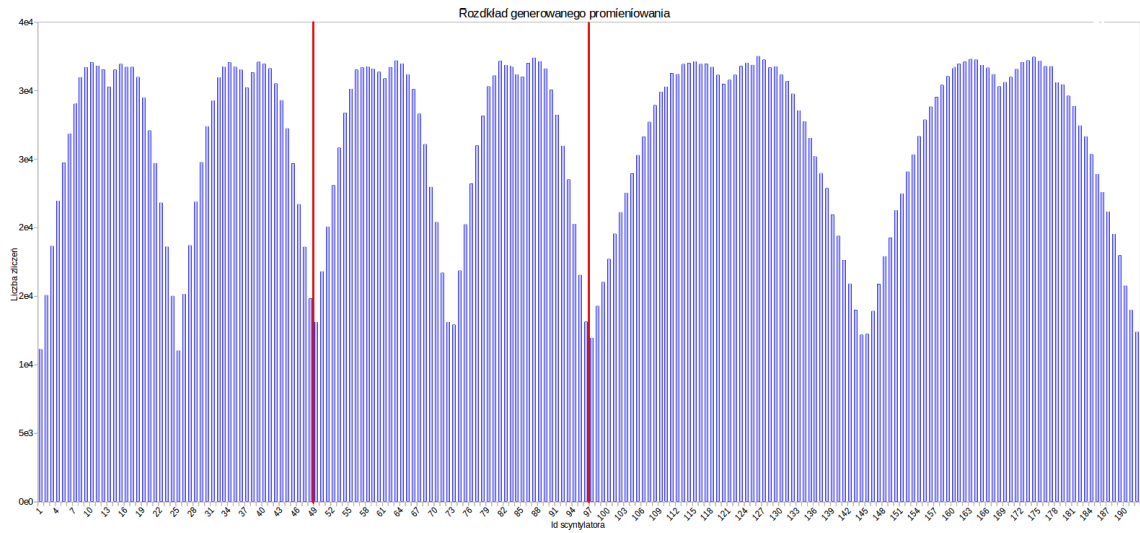
Rysunek 12: Rozkład kąta theta padającego promieniowania kosmicznego.

Rysunek 13: Krotność trafień wygenerowanego promieniowania.

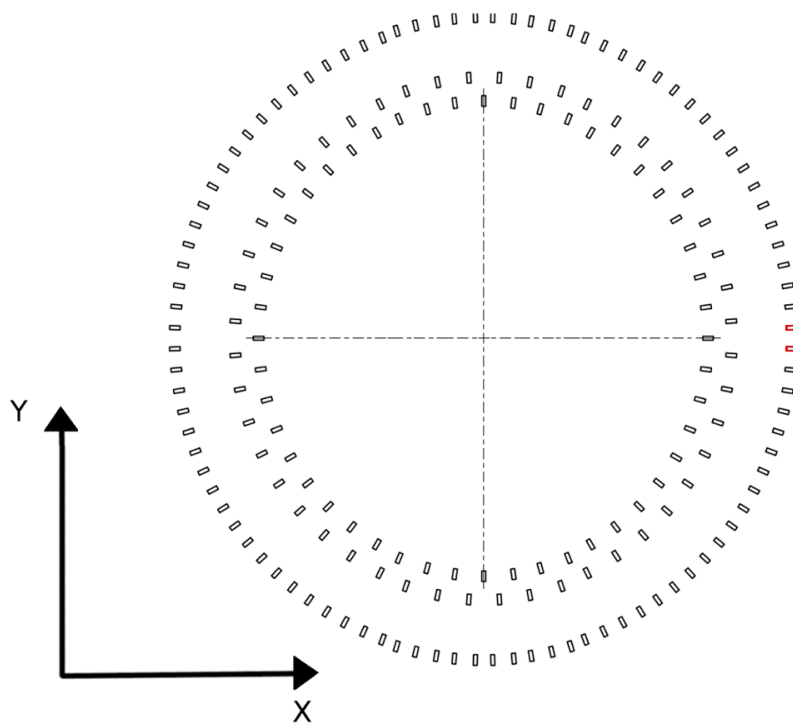
Rysunek 14: Liczba trafień w poszczególne scyntylatory.

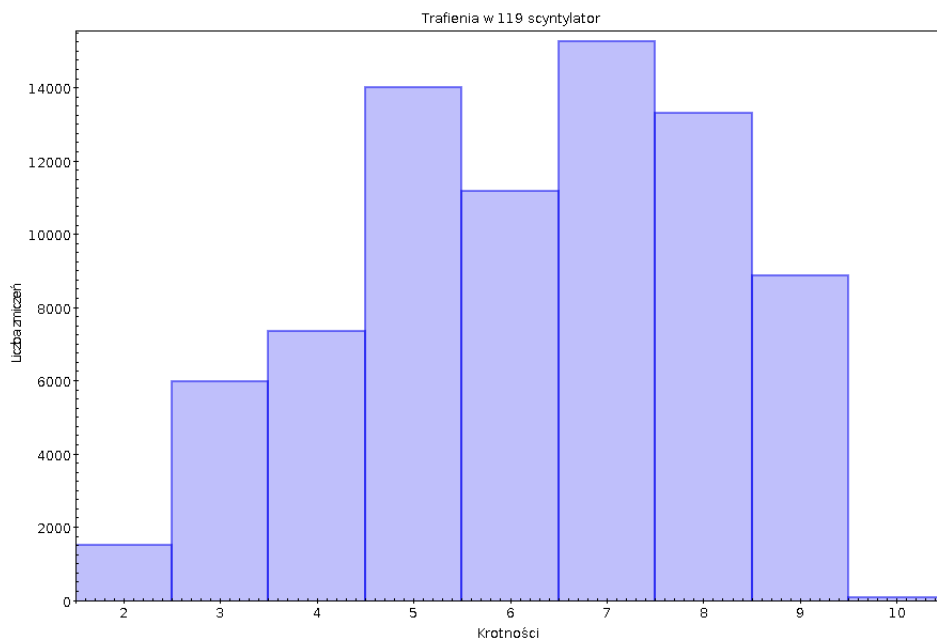
Rysunek 15: Rozkład punktów wygenerowanych w scyntylatorach. Pionowe czerwone linie oddzielają scyntylatory z kolejnych warstw detektora.

4.3 Weryfikacja uzyskanych wyników

Charakterystyczna jest liczba koincydencji dla detektorów skrajnych, ułożonych horyzontalnie (Rysunek 16). Przykładowo, dla dwóch scyntylatorów w ostatniej warstwie: 119 i 120. Nie odnotowano pojedynczych trafień, lecz nieliczną grupę zdarzeń dla 2 i 10 trafień. Maksimum koincydencji przypada na nieparzyste, pięciokrotne i siedmiokrotne zdarzenia. W przypadku obu detektorów ostateczne wyniki są bardzo podobne. Zauważalną rolę odgrywa symetria układu, ponieważ oba detektory są położone w sposób identyczny względem osi X. Analogicznie wygląda wykres dla zdarzeń mających miejsce w jednym lub drugim elemencie (Rysunek 19), natomiast odmienny jest już efekt przy warunku przelotu jednocześnie przez oba scyntylatory (Rysunek 20).

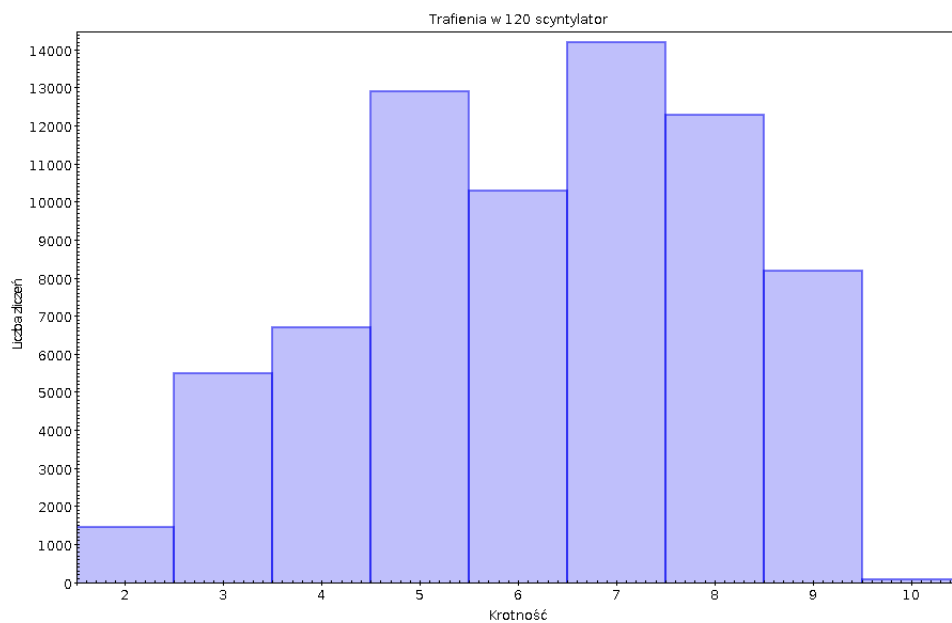

Rysunek 16: Przekrój detektora z zaznaczonymi na czerwono skrajnymi scyntylatorami o id równym 119 i 120.

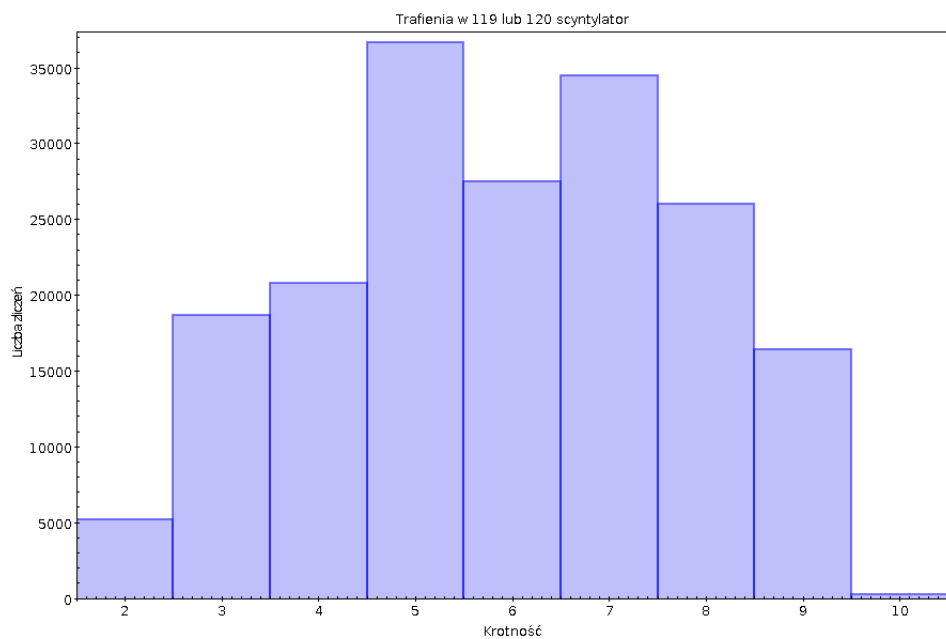

Rysunek 17: Krotność trafień wygenerowanego promieniowania w 119 scyntylatorze.

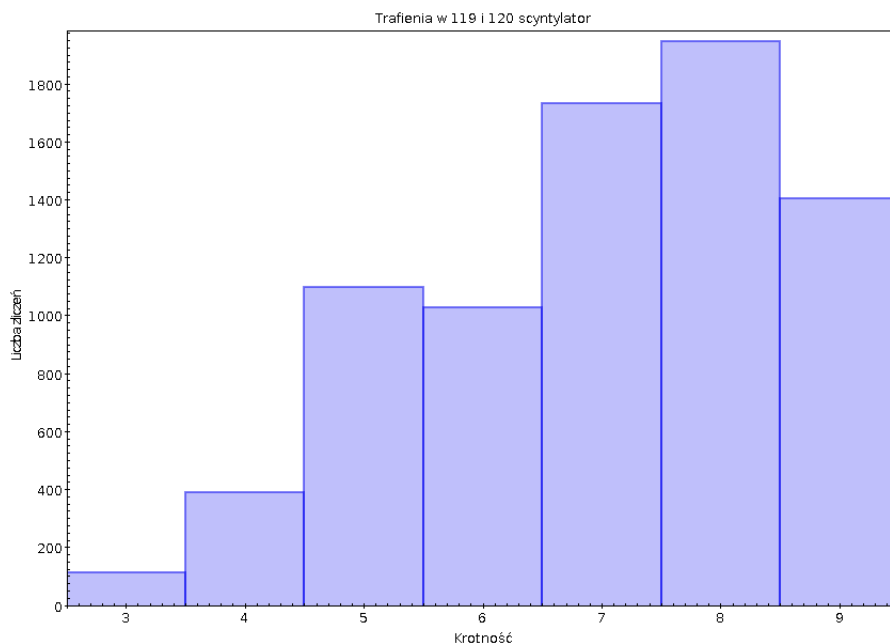

Rysunek 18: Krotność trafień wygenerowanego promieniowania w 120 scyntylatorze.

Rysunek 19: Krotność trafień dla 119 lub 120 scyntylatora.

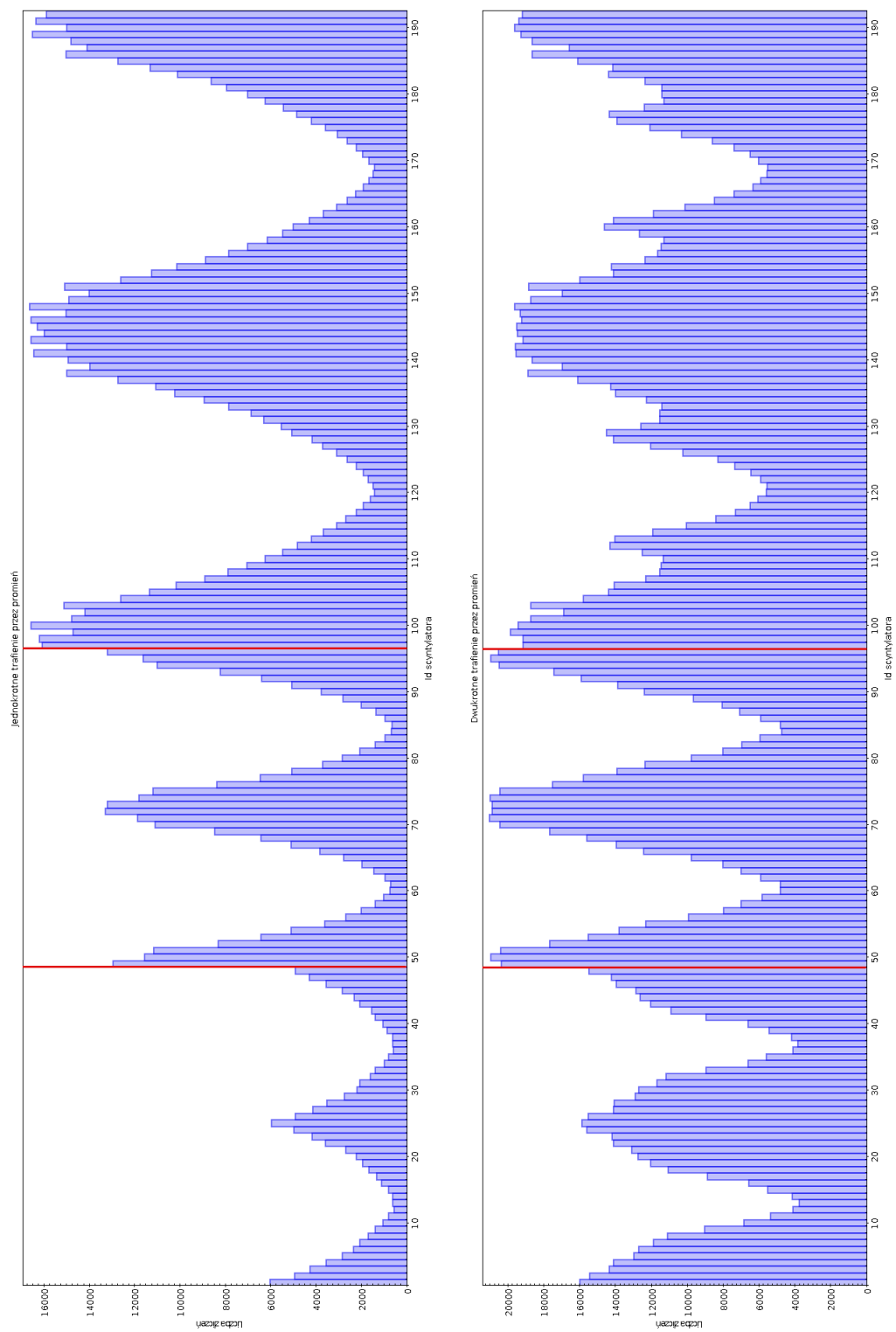

Rysunek 20: Krotność trafień dla 119 i 120 scyntylatorze.

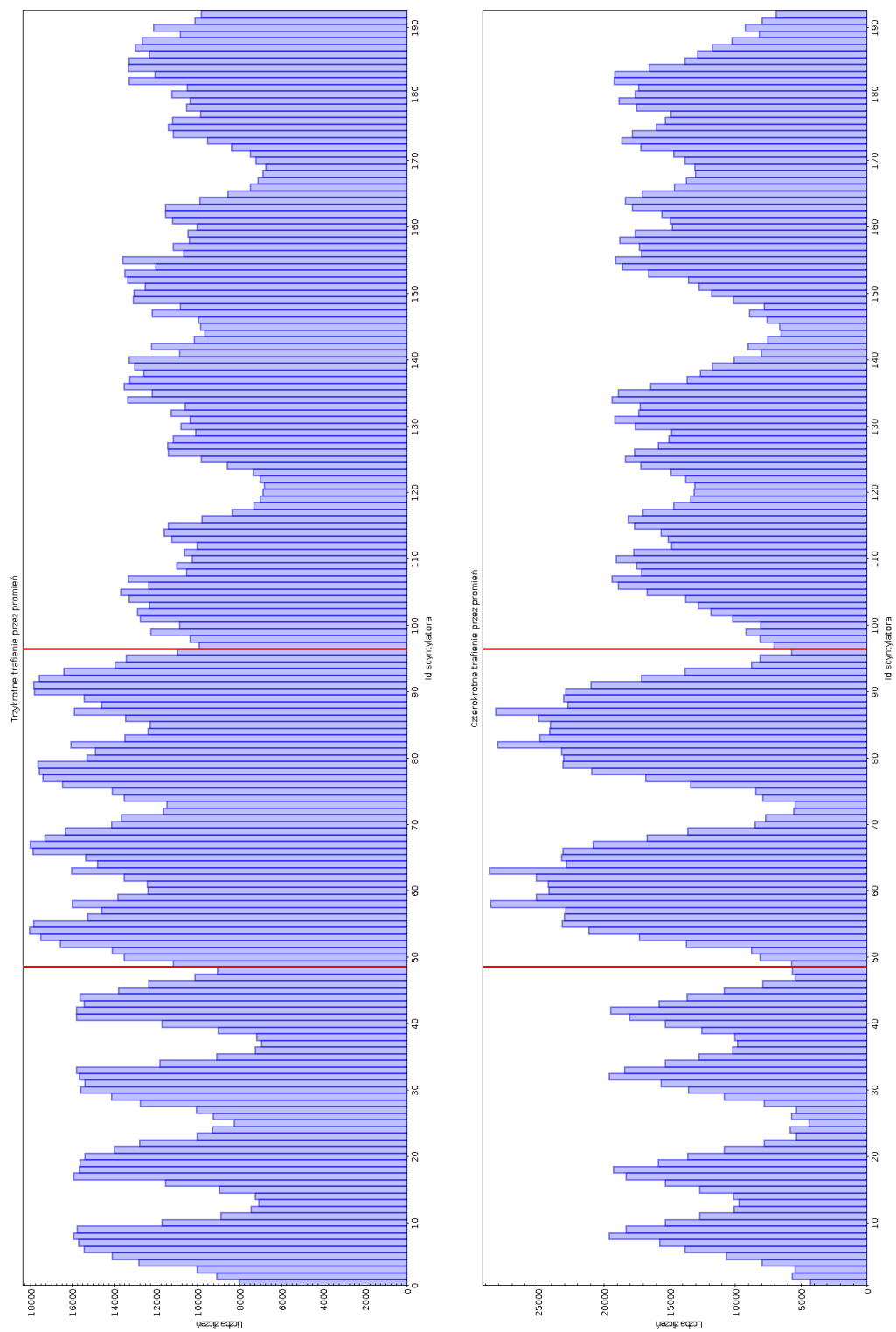
5 Podsumowanie

Uzyskane wyniki symulacji pokazują oczekiwane rozkłady promieniowania kosmicznego rejestrowanego przez detektor J-PET. Przy przyjętych założeniach oszacowano, że 0.61% zarejestrowanego promieniowania może służyć do kalibracji czasowej detektora. Zgodnie z oczekiwaniami, ze względu na ułożenie pasków scyntylacyjnych największa liczba rejestrowanych cząstek występuje po obu stronach detektora, natomiast najmniejsza - w obszarze centralnym. Ewentualne polepszenie wyników można byłoby uzyskać poprzez uwzględnienie w symulacjach prawdopodobieństwa reakcji mionów z detektorem w zależności od efektywnej długości drogi przelotu przez materiał detektora.

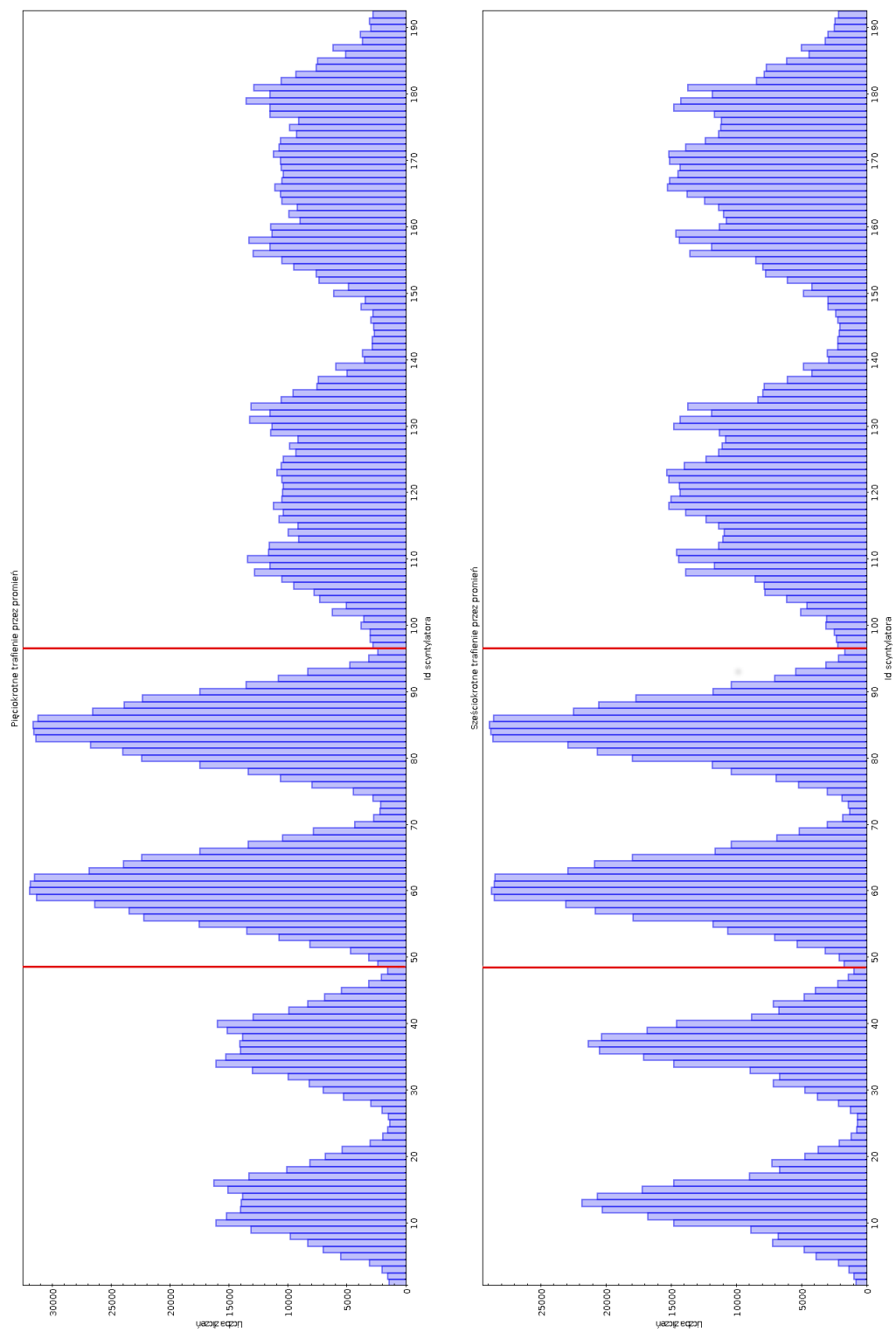
6 Dodatek

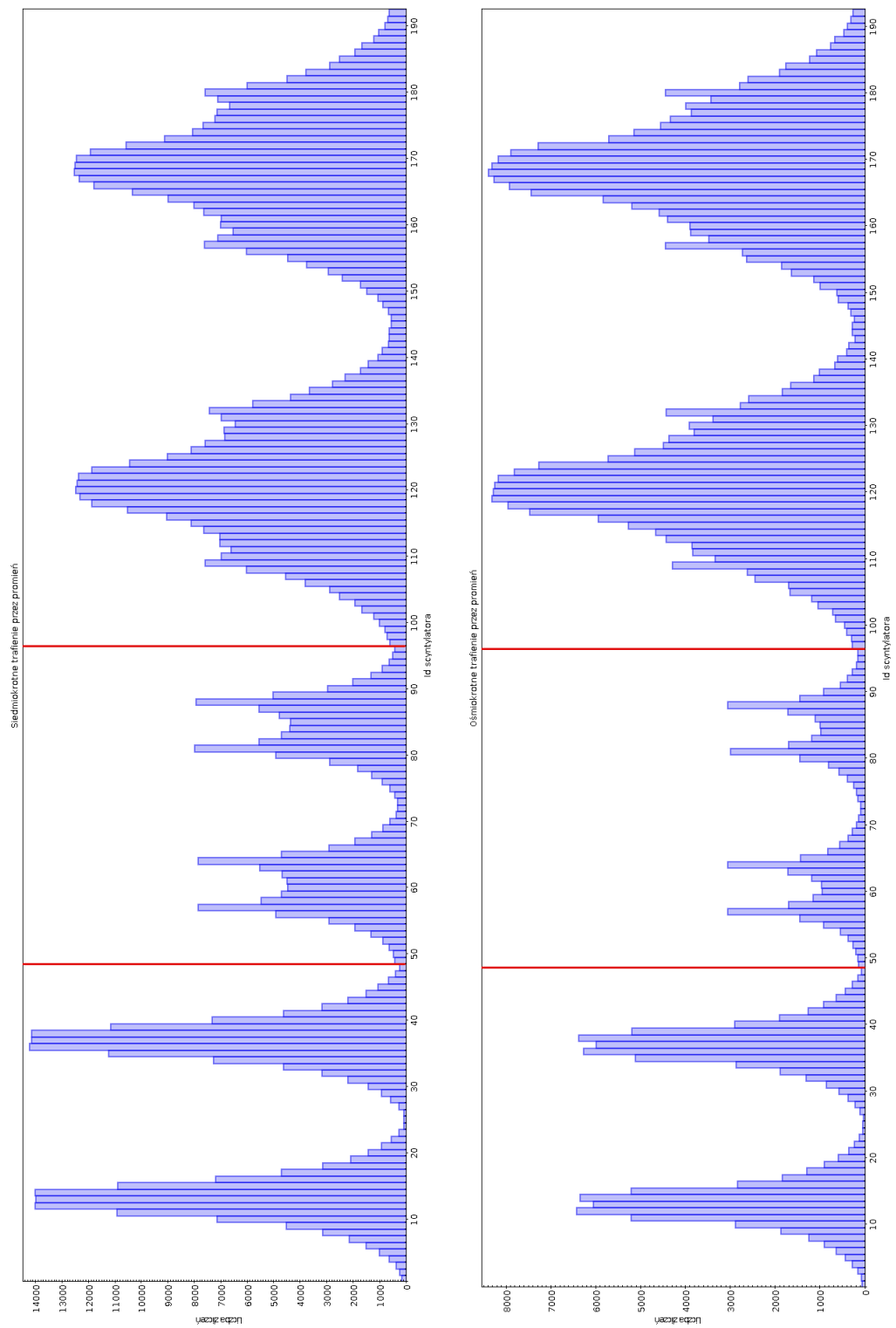
Rysunek 21: Pojedyncze i podwójne trafienia w scyntylatory.

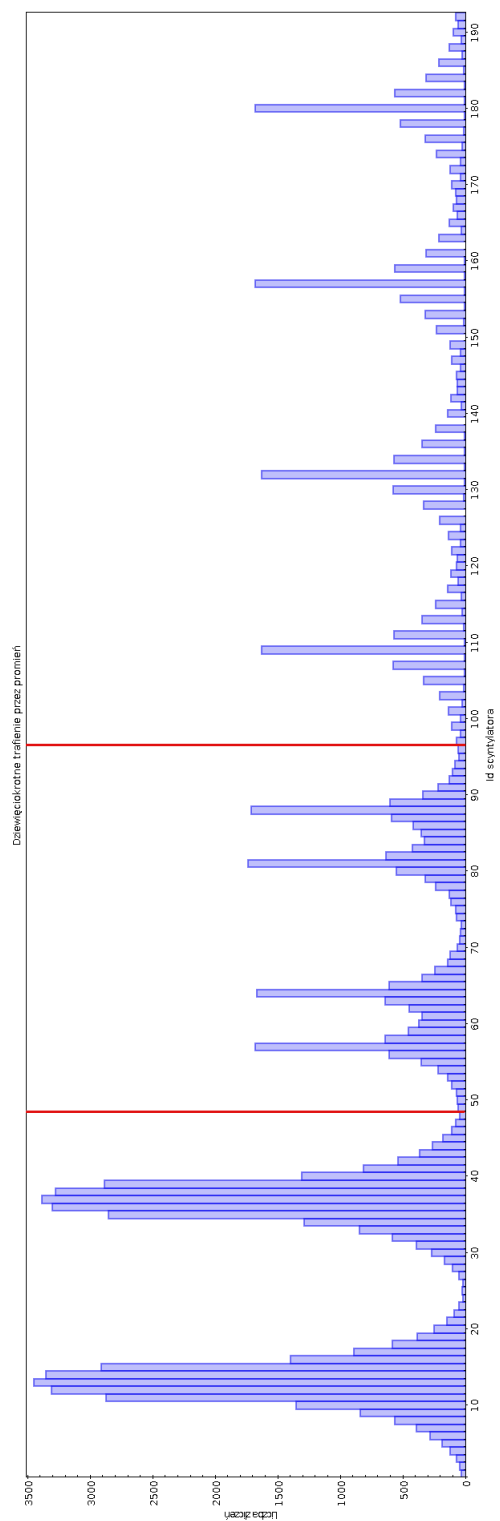
Rysunek 22: Trzykrotne i czterokrotne trafienia przez pojedynczy promień.

Rysunek 23: Pięciodrotne i sześciokrotne trafienia przez pojedynczy promień.

Rysunek 24: Siedmiokrotne i ośmiokrotne trafienia przez pojedynczy promień.

Rysunek 25: Dziewięciokrotne trafienia przez pojedynczy promień.

7 Literatura

- [1] D. H. Perkins (2012). Wstęp do fizyki wysokich energii. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN
- [2] A. N. Dmitrieva, R. P. Kokoulin, Kompaniets : Measurements of integral muon intensity at large zenith angles, Phys. Atom. Nucl., 69, 865, doi:10.1134/S1063778806050097, (2006).
- [3] A. Ibragimov, PoS(VERTEX 2010)048 "Timing behavior of the ATLAS Pixel Detector in calibration, cosmic-ray and collision data"
- [4] R.D. Parsons, J.A. Hinton, H. Schoorlemmer arXiv:1608.04249
- [5] Astrophysics and Space Science, Volume 208, Issue 1, pp.55-68
- [6] M. Zreda , D. Lal, J. Clem ,D. Desilets : "Development of energy-dependent scaling for cosmic-ray neutron intensities and for in- situ cosmogenic nuclide production rates Marek Zreda - Arizona Devendra"
- [7] D. Kamińska, A. Gajos, E. Czerwiński, et al. Eur. Phys. J. C (2016) 76: 445.
- [8] E. Czerwiński, P. Moskal, M. Silarski, Patent: A method for calibration of TOF-PET detectors using cosmic radiation. P 405183, PCT/EP2014/068369
- [9] M. Silarski, E. Czerwiński, T. Bednarski et al. Bio-Algorithms and Med-Systems 10(1), 19-25 (2014)